

Dini Yüksek Öğretimde Din Eğitimi Dersinde Kullanılan Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*Umut Kaya¹, Ramazan Gürel²***Öz**

Ders kitapları, eğitim öğretim sürecinde gerek öğretmenler gerekse öğrenciler açısından en önemli öğretim materyalleri arasındadır. Bu araştırmanın konusu, ilahiyat ve İslami İlimler fakültelerinde lisans düzeyde verilen din eğitimi dersinde kullanılan ders kitaplarının incelenmesidir. Bu kapsamda, 4'ü müstakil olarak kaleme alınmış; 5'i ise farklı akademisyenlerin bölüm yazarı olarak katkı sunduğu editörlü kitap çalışması olmak üzere toplam 9 kitap incelenmiştir. Yöntem olarak doküman analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada incelemeye konu teşkil edecek kitaplar, din eğitimi alanında ders veren akademisyenlerle yüz yüze yapılan görüşmeler ve din eğitimi akademisyenlerine yönelik googleform'lar üzerinden yapılan kısa anket çalışmasından elde edilen verilerle belirlenmiştir. Araştırmada tematik analizi gerektiren bir süreç esas alınmıştır. Bu doğrultuda belirlenen kitaplar ilk olarak gözden geçirilmiş (yüzeysel inceleme), sonrasında okunmuş (ayrıntılı inceleme) ve nihayetinde elde edilen verilerle ilgili yorumlar yapılmıştır. Kitaplar incelenirken esas alınan temalar ise, ders kitaplarını değerlendirilmesinde Talim ve Terbiye Kurulu tarafından tespit edilen kriterler dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu bağlamda söz konusu kitaplar, içerik (ele alınan konular, metin içinde soru ve anekdotlara yer verilme durumu, okuyucunun hedeften haberdar edilmesi, okuma parçası ve etkinliklere yer verilmesi, hazırlık ve değerlendirme sorularına yer verilmesi, kaynakçada geleneksel eserlere yer verilmesi), dil özellikleri ve imla kuralları ile görsel düzen açısından incelenmiştir. Araştırmanın sonunda din eğitimi ders kitaplarının din eğitiminin bilimselleşmesine katkıda bulunduğu, öğrenci ve akademisyenlere sahayla ilgili derli toplu bir öğretim materyali sunduğu, içerik, dil-anlatım ve biçim özellikleri açısından genel olarak başarılı çalışmalar olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi • Din Eğitimi Bilim Dalı • Din Eğitimi Dersi • Ders Kitabı • Öğretim Materyali.

An Analysis on Textbooks Used in Religion Education Lessons in Religious Higher Education*Umut Kaya, Ramazan Gürel***Abstract**

Textbooks are among the most important teaching materials for both teachers and students in the education process. The subject of this research is the examination of the textbooks used in the religious education course in

¹ Doç.Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, umutkaya58@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3237-8150.

² Doç.Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ramazan.gurel@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9066-9098.

the faculties of theology and Islamic Sciences. In this context, 4 of them were written independently; a total of 9 books, 5 of which were edited book studies contributed by different academicians as chapter authors, were examined. In the study, in which the document analysis method was used as a method, the books that will be the subject of the examination were determined by the data obtained from the face-to-face interviews with the academicians who teach in the field of religious education and the short survey conducted over the googleforms for the religious education academicians. In this direction, first of all, the determined books were first reviewed (superficial review), then read (detailed review) and finally comments were made on the data obtained. The themes that were taken as basis while examining the books were determined by considering the titles determined by the Board of Education at the point of evaluation of the textbooks. In this context, the books in question include content (topics covered, including questions and anecdotes in the text, informing the reader of the target, including reading passages and activities, including preparation and evaluation questions, including traditional works in the bibliography), language features and Examined in terms of spelling rules and visual order. At the end of the research, it was concluded that religious education textbooks contributed to the scientificization of religious education, provided students and academicians with a tidy teaching material related to the field, and were generally successful studies in terms of content, language-expression and stylistic features.

Keywords

Religious Education • Religious Education Department • Religious Education Lesson • Textbook •
Instructional Material

تحليل الكتب المدرسية المستخدمة في دروس التربية الدينية في التعليم العالي الديني

ملخص

تعتبر الكتب المدرسية من أهم المواد التعليمية لكل من المعلمين والطلاب في العملية التعليمية. موضوع هذا البحث هو فحص الكتب المدرسية المستخدمة في مقرر التربية الدينية في المرحلة الجامعية في كليات اللاهوت والعلوم الإسلامية. في هذا السياق ، تمت كتابة 4 منها بشكل مستقل ؛ تم فحص ما مجموعه 9 كتب ، 5 منها تم تحريرها ودراسات كتب ساهم بها أكاديميون مختلفون كمؤلفي فصول. في الدراسة ، التي تم فيها استخدام طريقة تحليل المستندات كأسلوب ، تم تحديد الكتب التي ستكون موضوع الامتحان من خلال البيانات التي تم الحصول عليها من المقابلات وجهاً لوجه مع الأكاديميين الذين يقومون بالتدريس في المجال الديني. التعليم والبيانات التي تم الحصول عليها من المسح القصير الذي تم إجراؤه عبر googleforms لأكاديميين التربية الدينية. استند البحث إلى عملية تتطلب تحليل موضوعي.

تمت مراجعة الكتب التي تم تحديدها في هذا الاتجاه أولاً (مراجعة سطحية) ، ثم تمت قراءتها (مراجعة مفصلة) وأخيراً تم الإدلاء بالتعليقات على البيانات التي تم الحصول عليها. تم تحديد الموضوعات التي تم أخذها كأساس أثناء فحص الكتب من خلال النظر في المعايير التي حددها مجلس التعليم والانضباط في تقييم الكتب المدرسية. في هذا السياق ، تشتمل الكتب المعنية على المحتوى (الموضوعات التي يتم تناولها ، بما في ذلك الأسئلة والحكايات في النص ، وإعلام القارئ بالهدف ، بما في ذلك قراءة المقاطع والأنشطة ، بما في ذلك أسئلة الإعداد والتقييم ، بما في ذلك الأعمال التقليدية في الببليوغرافيا) ، واللغة الميزات وتم فحصها من حيث قواعد التهجئة والترتيب المرئي. في نهاية البحث ، خلص إلى أن كتب التربية الدينية ساهمت في إضفاء الطابع العلمي على التعليم الديني ، وقدمت للطلاب والأكاديميين مواد تعليمية مرتبة تتعلق بالمجال ، وكانت دراسات ناجحة بشكل عام من حيث المحتوى والتعبير اللغوي و الميزات الأسلوبية

الكلمات المفتاحية

المواد التعليمية ، كتاب الدرس ، درس التربية الدينية ، قسم التربية الدينية ، التعليم الديني

Giriş

Ülkemizde “Din Eğitimi Bilimi”nin bağımsız bir disiplin olarak kabul edilmesi, dünya geneline kıyasla biraz geç olmuştur. Bahsi geçen gecikmenin gerekçesi olarak farklı sebeplerden bahsedilmiş (Tosun, 2021, ss. 37-41), konu Cumhuriyet Türkiye’sinin kendi iç dinamikleri bağlamında da değerlendirilmiştir. Türkiye’de ‘Din Eğitimi Bilimi’nin teşekkülü, yüksek din öğretimi alanında teorik ve kurumsal düzeyde yaşanan gelişmelerle doğal olarak paralel bir seyir izlemiştir. Bu sürece etki etme bağlamında ilk olarak 1924 yılında açılan ve kısa bir süre sonra kapatılan Darülfünun İlahiyat Fakültesi ile 1949 yılında açılan Ankara İlahiyat Fakültesi öncelikli öneme haizdir. Her iki kurumda da din eğitiminin öğretim konusu yapılmadığı görülmektedir. Özellikle Ankara İlahiyat Fakültesi mezunlarının ilkokul 4. ve 5. sınıflar ile öğretmen okullarının 9 ve 10. sınıflarında derse girdikleri düşünüldüğünde (Tosun, 2009, s. 296), bunun bir eksiklik olduğunu söylemek çok zor değildir. O yıllarda, dini öğretmek için dini bilginin yeterli olduğu düşünülmüş, dinin nasıl öğretileceğinin bilgisi söz konusu edilmemiştir. 1959 yılında ülkenin din adamı ve din öğretmeni ihtiyacının karşılanması amacıyla ilahiyat fakültesinin yanı sıra “Yüksek İslam Enstitüsü” adında bir yüksek din öğretimi kurumu daha açılmıştır. Enstitü, öğretmen yetiştiren bir kurum olarak da düşünüldüğünden 1959-1972 yılları arasında uygulanan ilk programında öğretmenlik meslek bilgisi verebileceği düşünülen dini psikoloji, dini pedagoji ve hitabet dersleri de yer almıştır. Daha sonra 1972-73 ders döneminde ise öğretmenlik meslek derslerine (Teşkilat ve İdare, Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması, Hitabet, Eğitim Psikolojisi, Ruh Sağlığı ve Rehberlik, Ölçme ve Değerlendirme, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Bilgisi) yer verilmekle beraber, “dini pedagoji” ya da “din eğitimi” adı altında müstakil bir derse yer verilmediği görülmektedir. Enstitülerin, kapanışlarına kadar uyguladığı 3. programda “din eğitimi” adıyla herhangi bir ders yer almamaktadır (Kayabaşı, 2017, ss. 147-152; Kocaman, 2019, ss. 2532-2536). 1971 yılında Erzurum’da açılan İslami İlimler Fakültesi’nde de benzer bir süreç yaşanmıştır. Açılıştaki yer alan ilk programda “Pedagoji” isimli bir ders yer almasına rağmen, 1976 yılına gelindiğinde bu ders kaldırılmıştır. 1979-1980 öğretim yılında ise o zamana kadar “Pedagoji” ismiyle verilen dersin ismi “Din Eğitimi” dersine dönüştürülmüştür (Tosun, 2009, ss. 296-298).

Din eğitimi dersinin programlarda istikrarlı bir şekilde yer bulmaması, bu alanda akademisyenlerin yetiştirilmesini de zorlaştırmıştır. “Pedagoji” dersi, önceleri yetişmiş öğretim elemanı olmadığı için “Din Psikolojisi Kürsüsü”ne, daha sonra 1962 yılında “Sistemik Felsefe Kürsüsü”ne, 1974 yılında ise yeniden “Din Psikolojisi Kürsüsü”ne bağlanmıştır (Arıcı, 1999, ss. 77-78). Tüm bu gelişmelerin sonunda, “Din Eğitimi Bilim Dalı” ilk kez Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde 13/5/1980 tarihinde “Din Eğitimi Kürsüsü” adı altında bağımsız bir bölüm olarak kurulmuştur. Bu bölüm, 1982 yılına gelindiğinde öğretmenlik formasyon derslerinin uhdesinde olduğu göz önüne alınarak “Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı” halini almıştır. 1991’de ise ilahiyat fakültelerindeki akademik sınıflamanın yeniden yapılması ve öğretim programlarının gözden geçirilmesi isteği doğrultusunda Yüksek Öğretim Kurulu tarafından görevlendirilen komisyonun teklifinin kabul edilmesi ile bugünkü “Din Eğitimi Anabilim Dalı” halini almıştır (Aşıkoğlu, 1994, ss. 87-88). Bununla beraber bugün özellikle İslami ilimler fakültelerinde “Din Eğitimi Anabilim Dalı” bulunmamaktadır. Bu fakültelerde Felsefe ve Din Bilimleri bölümü bünyesinde İslam Felsefesi veya Felsefe Bilimleri Anabilim Dalı ile Din Bilimleri Anabilim Dalı olmak üzere iki farklı anabilim dalı bulunmaktadır.

Din Eğitimi Anabilim Dalı’nın kuruluşu geç olduğu gibi, gelişimi de çeşitli sebepler dolayısıyla çok hızlı olamamıştır. Bu bağlamda din derslerinin okullarda hiç yer almamasının savunulması din derslerine rejim adına

şüphesiz yaklaşımları, din eğitiminin hayatın doğal akışı içinde temel bir ihtiyaç olduğunun ve bu ihtiyacın bilimsel yolla karşılanması gerektiğinin geç fark edilmesi, bilen öğretir anlayışının yaygın olması, iktidarların uyguladığı din eğitimi politikaları, bilim insanlarının din ve din eğitimi alanına olumsuz yaklaşımları ve din eğitimi ile uğraşanların da bilim(selliğ)e mesafeli yaklaşımları gibi sebeplerle bu anabilim dalının gelişimini yavaşlatan unsurlar olarak ortaya konmuştur (Aydın, 2021, ss. 211-289; Bilgin, 1995, s. 11; Kızılabdullah, 2009, s. 309; Tosun, 2021, ss. 37-41). Bu konuda Din Eğitimi Bilim Dalı'nın gelişmesine yönelik olarak bazı araştırmacılar tarafından, Din Eğitimi Bilimi'nin alt bilim dallarına ilişkin teklif ve öneriler kaleme alınmışsa da bu çalışmaların hem arkası gelmemiş hem de söz konusu çalışmalar hayata geçmemiştir (Akyürek, 2010).

Yukarıda sayılan gerekçelere ek olarak alanda yeterli sayıda akademisyenin olmaması da göz önüne alındığında, 1980 sonrasında bir din eğitimi dersinin varlığından söz edilebilse de ilgili dersin, ders kitaplarının yazılması için de belli bir zaman geçmesi gerekmiştir. Bu süre zarfında akademisyenler bazen kendi çalışmaları doğrultusunda, bazen derste işleyecekleri konularla ilgili topladıkları kitap bölümleri ve makalelerle derslerini işlemişlerdir. Bu durum üniversitenin özgür yapısı düşünüldüğünde hem akademisyen için bir esneklik sağlaması hem de öğrenciye araştırmacı bir kimlik kazandırması bakımından olumlu olarak görülse de her öğrencinin aynı araştırma ve kaynak bulma kabiliyetinde olmaması sebebiyle kaynaklara ulaşamaması, üniversiteler arası konu birlikteliğinin sağlanamaması gibi olumsuz görülebilecek sonuçlara da neden olmuştur. Din Eğitimi dersi için hazırlanmış bir ders kitabı ihtiyacı Din Eğitimi koordinasyon toplantılarında da dile getirilen hususlardandır.

Bir öğretim materyali olarak ders kitaplarının önemi tartışılmazdır. Üniversite seviyesinde dersin sadece bir kitaba bağlı olarak işlenmesi hem üniversitenin ruhuna aykırı hem de öğrencinin araştırma kabiliyetini köreltici bir durumdur. Bununla birlikte ortada herhangi bir kaynak kitap bulunmaması da akademisyenin bu alanda sürekli olarak çaba sarf etmesini gerektiren bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Hiç şüphesiz akademisyenlerin elinde girdikleri ders ile ilgili kullanabilecekleri birden fazla ders kitabı olması, kaynak çeşitliliği, konunun farklı alanlarını farklı açılardan görme imkânı gibi hususlar yönünden ilgili akademisyene önemli katkılar sağlayacaktır. Günümüzde "Din Eğitimi" dersi için kaynak olarak kullanabilecek birçok ders kitabının olduğu görülmektedir. Bu durum aynı zamanda Din Eğitimi Anabilim Dalı'nın artık eskiye oranla daha hızlı geliştiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Bu doğrultuda çalışmada, yüksek din eğitimi yapan kurumların programlarında yer alan "Din Eğitimi" dersinde okutulmak üzere hazırlanan kitapların incelenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Söz konusu ders kitaplarına geçmeden önce, Din Eğitimi Bilim Dalı'nın henüz emekleme çağı olarak görebileceğimiz ilk zamanlarında bilim dalının duayen hocaları tarafından hazırlanan bazı kitaplara kısaca değinmekte fayda vardır. Bunlar belki de din eğitimi derslerinde kullanılan ilk örnek kaynak kitaplar olmaları hasebiyle önemini hala korumaktadır. Ancak bu kitapların yeni baskılarının yapılmadığını da söylemek gerekir. Mezkur kitaplar arasında ilk zikredeceğimiz kitap Bayraktar Bayraklı 'ya ait olan *İslam'da Eğitim (Batı Eğitim Sistemleri ile Mukayeseyeli)* isimli kitaptır. Kitabın ilk basım yılı 1980'dir. Bayraklı'nın asistanlık tezi olarak hazırlanıp basılan eserin başında Ömer Çam Hoca'ya ait bir de tebrik yazısı yer almaktadır. Kitabını üç bölüm halinde kaleme alan Bayraklı, birinci bölümü eğitimin genel tarifine ve eğitimin diğer ilimlerle ilişkine ayırmıştır. İkinci bölümde ise felsefe ve eğitim arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Kitabın en geniş bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise İslami eğitim ele alınmıştır. Bu bölüm, "İslam Eğitiminin Hareket Noktası, İslam Eğitiminin

Prensipieri, İslami Eğitimin Metotları (Zihni, Kalbi ve Nefsi Eğitime Metotları), İslam Eğitimin Gayeleri ve İslam Eğitimin Uzun Vadeli Gayesi” başlıkları altında işlenmiştir (Bayraklı, 1997).

Din eğitimi alanının bilimselleşme sürecine katkı sunan önemli kaynak kitaplardan bir diğeri, Beyza Bilgin’in doçentlik tezi olarak kaleme aldığı *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri* isimli çalışmadır. Bilgin bu çalışmasında, Türkiye’de din eğitim-öğretiminin din merkezli eğitim öğretim ve medreselerin güç kaybetmesinden başlayarak liselerde din bilgisi derslerine kadar tarihsel gelişiminden bahsetmiştir. Bilgin bu süreci ele alırken, diğer laik ülkelerde din dersleri ve okullarda din öğretimi ile laikliğin bağdaştırılması gibi problematik başlıklarla konuyu ele almıştır. Daha sonra ise liselerde okutulan din dersleri bir alan araştırması ile oldukça derinlemesine bir şekilde ortaya konulmuştur (Bilgin, 1980).

Burada zikredeceğimiz diğer bir kitap olan *Eğitimi Bilimi ve Din Eğitimi* isimli kitap da yine Beyza Bilgin’e aittir. Önsözünde ders kitabı olarak hazırlandığı belirtilen kitabın ilk baskısı 1988 yılında yapılmıştır. Kitabın ilk bölümünde Temel Kavramlara (Din Eğitimi, İlahiyat, Nakil ve Gelenek, Din, Terbiye-Eğitim ve Öğretim) yer verilmiştir. İkinci bölüm Din, Öğretim ve Eğitim konularına ayrılırken; üçüncü bölümde ise Eğitim Bilimi ile Din Eğitimi arasındaki irtibat kurularak Din Eğitimi Bilimi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde din eğitimin faydalandığı diğer ilimlerle (din bilimleri, psikoloji, sosyoloji, iletişim) ilişkisi ele alınmıştır. Beşinci bölümde örgün din eğitimi faaliyetlerine yer verilirken, altıncı bölümde ise “yaygın din eğitimi faaliyeti olarak vaaz, vaizlerin görevleri, hitabet, Kur’an kursları, camiler ve Kur’an öğretiminde yeni metotlara gerek var mı?” başlıkları altında ilgili konular işlenmiştir. Kitabın en geniş bölümünü oluşturan “örgün eğitimde din eğitim öğretimi” başlığı altında ise din dersinin tarihi, din öğretiminde krizler, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Atatürk’ün din eğitimi ile görüşleri, laiklik, din dersinde öğretmen-öğrenci ve okul çeşitlerine göre din derslerine yer verilmiştir (Bilgin, 1995).

Bu süreçte ilk olarak addedilen kitaplardan birisi de Kerim Yavuz tarafından kaleme alınan *Günümüzde Din Eğitimi* isimli çalışmadır. Bu eserin de basım yılı 1998’dir. Yavuz, eserini din eğitimini bir bilim dalı olarak geniş bir açıdan ele alma amacıyla yazdığını ifade etmektedir. Kitap 8 bölümden oluşmaktadır. Yazar giriş bölümüne, eğitimde karşılan güçlükler ve bu güçlüklerin din eğitimi ile ilişkisini ortaya koyarak başlamaktadır. Daha sonra bu başlık altında temel kavramlara ve İslam eğitimine dair tarihi realite ortaya konulmuştur. Daha sonraki bölüm “Din Eğitiminde Yaklaşımlar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde de din eğitiminin önemi, temellendirilmesi, sahası, konusu, gayesi, metotları gibi hususlar açıklanmıştır. İkinci bölümde konuya psikolojik bir temel kazandırılarak insanın eğitim ve inanma ihtiyacı ele alınmıştır. “Din ve Öğretim” başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise, dini eğitim ve öğretim, din dersi kitapları ve öğrencilerin din dersinde cevap aradığı sorulara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde din eğitiminde karşılaşılan problemler ele alınmıştır. Beşinci bölümde, ahlak eğitimi ve öğretimine yer verilmiş; altında bölümde ise din eğitimi ve öğretiminde eğitimcilerin rolleri ele alınmıştır. “Eğitim ve Öğretim Yerleri” başlığını taşıyan son bölümde ise İslam’da ilköğretim yapılan yerler ele alındıktan sonra günümüzdeki eğitim-öğretim mekânları işlenmiştir. Daha sonra vaaz eğitimine yer verilen bölümde son olarak yüksek din eğitimi ve öğretimine yer verilmiştir (Yavuz, 1998).

Bu başlık altında kendisinden kısaca bahsedilecek son eser, Halis Ayhan tarafında kaleme alınan *Türkiye’de Din Eğitimi* isimli çalışmadır. Kitabın ilk basım yılı 1999’dur. Kitapta Türkiye’de din eğitimin serüveni 1998 yılına kadar oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 1920-1933 yıllarını, ikinci bölüm 1933-1946 yıllarını, üçüncü bölüm 1946-1980 yıllarını, en kapsamlı bölüm olan

dördüncü bölüm ise 1980-1998 yılları arasında Türkiye’de din eğitimi alanındaki gelişmeleri ele almaktadır.(Ayhan, 1999)

Yöntem ve Sınırlılıklar

Çalışmada, yöntem olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Belgesel tarama olarak da isimlendirilen doküman analizi yöntemi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2020, ss. 229-248). Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemi olarak da tanımlanmaktadır (Wach, 2013). Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2015’den akt., Kıral, 2020, s. 173). Doküman analizi yönteminde, kitap, kitap bölümü, makale, gazete yazısı, yasal belge, tutanak, biyografi, kişisel anı, vasiyet, finansal kayıtlar ve mektuplar olabileceği gibi resim, harita, fotoğraf, ses kaydı, arşiv belgeleri gibi her türlü kaynak kullanılabilir (Sak, Sak, Şendil ve Nas, 2021, s. 231).

Doküman analizi yöntemi, eğitim çalışmalarında verilerin karşılaştırılmasında (örneğin A alanında yapılan doktora tezlerinin konu, yıl, sayfa, yöntem gibi daha önceden belirlenmiş kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi gibi) sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Bu doğrultuda bu çalışmada da din eğitimi ders kitaplarının karşılaştırılması için bu yöntem tercih edilmiştir. Bu doğrultuda doküman analizi yöntemi kullanılırken Corbin ve Strauss tarafından geliştirilen ve tematik analizi gerektiren süreç esas alınmıştır (Kıral, 2020, s. 181). Buna göre süreçte öncelikle incelenecek kitaplar belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Daha sonra belirlenen kitaplar ilk olarak gözden geçirilmiş (yüzeysel inceleme), sonrasında okunmuş (ayrıntılı inceleme) ve nihayetinde ilgili verilere dair yorumlar yapılmıştır. Bu süreçte kitaplar incelenip değerlendirilirken temalar, MEB ders kitapları değerlendirme kriterleri esas alınarak belirlenmiştir (MEB, 2022). Bu doğrultuda kitapların tek tek ele alınması yerine, tematik bir başlıklandırma ve değerlendirme tercih edilmiştir. Çalışmada yer alacak temalar ise şu şekildedir: İçerik (ele alınan konular, metin içinde soru ve anekdotlara yer verilme durumu, okuyucunun hedeften haberdar edilmesi, okuma parçası ve etkinliklere yer verilmesi, hazırlık ve değerlendirme sorularına yer verilmesi, kaynakçada geleneksel eserlere yer verilmesi), dil ve anlatım özellikleri, görsel düzen.

Çalışmada incelenecek din eğitimi kitaplarının belirlenmesinde söz konusu alanda ders veren akademisyenlerin görüşlerine başvurulmuş ve bu alanda en çok zikredilen eserler tercih edilmiştir. Dolayısıyla çalışma, bulgular kısmında zikredilen kitaplarla sınırlıdır.

Bulgular ve Yorumlar

Gerek din eğitimi alanında ders veren akademisyenlerle yüz yüze yapılan görüşmelerde, gerekse din eğitimi akademisyenlerine yönelik googleform’lar üzerinden yapılan kısa anket çalışmasına göre, araştırma bağlamında ülkemizde ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde lisans düzeyinde Din Eğitimi dersi kapsamında ders kitabı olarak okutulduğunu tespit ettiğimiz eserler şunlardır:

- Din Eğitimi Bilimine Giriş, Cemal Tosun, Pegem Akademi, 11. Baskı, (Tosun, 2021)
- Din Eğitimi Bilimi, Muhammet Şevki Aydın, Kimlik Yayınları, (Aydın, 2021)
- Din Eğitimi, Nurullah Altaş, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, (Altaş, 2022)

- Din Eğitimi, ed. Nurullah Altaş & Mustafa Köylü, Ensar Neşriyat, (Köylü ve Altaş, 2014)
- Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, Suat Cebeci, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, (Cebeci, 1996)
- Din Eğitimi, ed. Hasan Dam, Lisans Yayıncılık, 1. Baskı, (Dam, 2018)
- Din Eğitimi, ed. Fatih Genç, Lisans Yayıncılık, 1. Baskı, (Genç, 2020)
- Din Eğitimi El Kitabı, ed. Recai Doğan & Remziye Ege, Grafiker Yayıncılık, (Doğan ve Ege, 2021)
- Din Eğitimi, ed. İbrahim Turan & Bayramali Nazıroğlu, Bilay Yayıncılık, 1. Baskı (Turan ve Nazıroğlu, 2020).

Yukarıda ifade edilen tespitin yapılmasındaki önemli argümanlardan birisi, söz konusu eserlerin önsöz bölümlerinde kitapların yazılış amaçlarıyla ilgili yer verilen kısımlardır. Yazarlardan bazıları kitabının telif sebebini din eğitiminin bilimselleşmesine katkı sunmak olarak ortaya koymuştur. Örneğin 11. baskısını incelediğimiz kitabında Tosun, eserinin yazılış amacını din eğitiminin bilimselleşmesine katkıda bulunmak şeklinde ifade etmektedir. Yazar, bu doğrultuda Din Eğitimi Bilimi'nin ne'liği ve niçin din eğitimi sorularına bilimsel cevaplar vermeye çalıştığının altını çizmektedir (Tosun, 2021 ss. VI-VII). Benzer şekilde Aydın, kitabının önsözünde din eğitimi alanında geçmişe kıyasla çok önemli mesafeler alındığını belirtmekle birlikte hala çözüm bekleyen çok ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğunu dile getirmektedir. Aydın'ın bu alanda zikrettiği problemlerden birisi geleneksel birikime yaklaşımla ilgilidir. Ona göre, kimilerinin geleneği tümten reddetmesi, kimilerinin ise geleneği olduğu gibi zamanımıza aktarma peşinde olması günümüz sorunlarını çözümsüz hale getirmektedir. Batı kaynaklı din eğitimi çalışmalarının ülkemize tercüme edilerek olduğu gibi kabul edilmesine de itiraz eden Aydın, kültürel ve dinsel farklılıkların göz ardı edilmesini bu itirazına bir gerekçe olarak sunmaktadır. Yazara göre, bunun çözümü din eğitimi faaliyetlerinin bilimsel bir zemine oturtulmasından geçmektedir. Bu bakımdan Aydın, kitabı yazmaktaki amacını içinde bulunduğumuz toplumun kültürel zeminine uygun bir Din Eğitimi Bilimi geleneğinin oluşturulmasına katkıda bulunmak olarak ifade etmektedir. Kitabında genel olarak Din Eğitimi Bilimi'nin mahiyeti, alanı, görevleri gibi temel meselelerine odaklandığını belirten Aydın, Din Eğitimi Bilimi'nin meselelerini asıl, din eğitiminin meselelerini ise tali kabul ederek kitabın din eğitimi tarihine dönüşmesini arzu etmediğini söylemektedir. Kitabını din eğitimi alanında lisans ve lisansüstü seviyede bir ders kitabı olarak hazırlandığını belirten yazar, içeriğin de bu doğrultuda belirlendiğini ifade etmiş, bazı kısaltmalarla kitabın lisans seviyesi için de uygun hale geleceği notunu düşmüştür (Aydın, 2021, ss. 13-19). Bize göre de Aydın'ın çalışması, kendisinin de ifade ettiği gibi, lisans seviyesinde bazı kısaltmalar yapılarak okutulması mümkün bir kitap olsa da lisansüstü seviyesi için daha uygun görünmektedir.

Ele aldığımız kitaplardan bazılarında ise, din eğitimi derslerinde gerek akademisyenlerin gerekse öğrencilerin istifade edebileceği, din eğitiminin ana konularını bütüncül bir yaklaşımla ihtiva edecek bir formatta ve ders kitabı olarak kullanılmaya elverişli bir materyalin kaleme alınması amacı öne çıkarılmıştır. Örneğin Cebeci, çalışmasını yazma sebebini Türkiye'deki din eğitimi hakkında bu alanda ilgilenenlerin önüne derli toplu bir bilgi koymak olarak belirtmiştir (Cebeci, 1996, ss. 5-6). Yine editörlüğünü yaptıkları kitap çalışmasının önsözünde Altaş ve Köylü, kitabın yazılış amacının hem din eğitimi alanında bir konu birlikteliği sağlamak hem de öğrencileri farklı kitaplardan dersi takip etme külfetinden kurtarmak olduğunu ifade etmişler; söz konusu çalışmanın, din eğitimi derslerinde ders kitabı olarak kullanılmak üzere kaleme alındığına özellikle değinmişlerdir (Köylü ve Altaş, 2014, ss. 9-18). Benzer şekilde Dam'ın editörlüğünde hazırlanan kitabın önsözünde de söz konusu çalışmanın varlık sebebi aktarılırken, Din Eğitimi Bilimi alanında bilimsel nitelikli oldukça geniş bir literatürün varlığına rağmen işin doğası gereği bahsi geçen literatürde konuların sınırlı olarak ele alınmasının fakültelerde, din eğitimi

derslerinde farklı kitapların ortaya çıkmasına sebep olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda din eğitimi derslerinde kullanılacak ve konu birliğine sahip kapsamlı bir kitaba duyulan ihtiyaç gündeme getirilmiş, bu ihtiyaçtan hareketle öğrencilerin, öğretim elemanlarının ve alana ilgi duyan araştırmacıların din eğitiminin temel konularını bir arada bulabilecekleri bir kaynak eser olarak bahsi geçen kitabın hazırlandığı ifade edilmiştir. Kitabın editörü, eserin fakültelerde din eğitimi derslerinde okutulmak üzere bir ders kitabı olarak hazırlandığını özellikle belirtmiştir (Dam, 2018, s. 3). Aynı vurguyu Genç ile Doğan-Ege editörlüğünde hazırlanan çalışmaların önsöz bölümlerinde de görmek mümkündür. Genç, editörlüğünü yaptığı kitabın önsözünde, bilgiye ulaşma imkânları noktasında günümüzde yaşanan hızlı değişime vurgu yaparak din öğretimi yapan kurumların da bu değişime ayak uydurma zorunluluğunun altını çizmiştir. Bu minvalde din eğitimi sahasında güncel ve doğru bilgiye erişim noktasında nitelikli bir eser ihtiyacına değinen Genç, bu ihtiyacı söz konusu eserin hareket noktası ve varlık sebebi olarak sunmuş, eserin üniversite öğrencilerine de hitap edecek tarzda hazırlandığını özellikle belirtmiştir (Genç, 2020, s. 3). Doğan ve Ege ise, din eğitiminin Türkiye’de bilimsel yöntemlerle ele alınarak incelenmesi tarihinin oldukça yeni olduğunu ifade etmiş, din eğitimi olgusunu ve sürecini derinlemesine ele alan literatürün yavaş yavaş şekil aldığı bilgisini vermiştir. Kendi çalışmalarının da din eğitimi bütün boyutlarıyla ele alıp incelemek ve ilgili literatüre bu yönde katkı sunmak amacıyla kaleme alındığını belirten Doğan ve Ege, eserin üniversite öğrencilerine ve alana ilgi duyan her kesime hitap edecek tarzda hazırlandığının altını çizmiş, ilk baskısını müteakip pek çok ilahiyat fakültesinde ders kitabı olarak okutulduğu notunu da düşmüşlerdir (Doğan ve Ege, 2021, s. 13). Altaş ise mevcut din eğitimi kitaplarının lisans öğrencilerinin ders notu ihtiyacını karşılayan didaktik eserler olduğunu, alanla ilgili kavramların ve tarihsel sürecin aktarılması ile sınırlı kaldığını belirtmektedir. Bu noktada çalışmasının telif gerekçesini din eğitimi konularını tartışma üslubu içerisinde problematik olarak ele almak şeklinde ortaya koyan Altaş’ın kitabı, çalışmamıza konu olan diğer din eğitimi kitaplarından farklı bir özelliğe sahiptir (Altaş, 2022 ss. IX-XI). Turan ve Nazıroğlu da eserlerini din eğitimi ve öğretimi alanına mütevazı bir katkı olarak takdim ettikten sonra kitabın yazılış amacını, alanda yüksek din eğitimi görenler ile akademik çalışma yürütenlerin yanı sıra konuya entelektüel ilgi duyan geniş bir okuyucu kitlesinin istifadesine sunmak şeklinde belirlemişlerdir (Turan ve Nazıroğlu, 2020, s. 14).

Görüldüğü üzere ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde Din Eğitimi dersi kapsamında ders kitabı olarak tercih edilip okutulan kitapların hemen tamamında, din eğitiminin bilimselleşmesine katkıda bulunmak ve öğrencilerle akademisyenlere sahayla ilgili derli toplu bir ders kitabı sunmak amaçlarına atıf yapılmıştır. Bu durum bahse konu olan eserleri ders kitabı değerlendirme kriterleri açısından incelemeyi mümkün hale getirmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu’nun 05.11.2021 tarih ve 36325313 sayılı mütalaasıyla kabul edilen “Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait Elektronik İçeriklerin İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler” dikkate alındığında bir ders kitabını incelenirken başvuru temel değerlendirme başlıklarından bazıları şu şekildedir:

- İçerik (Konuların işlenişi),
- Dil özellikleri ve imla kuralları,
- Görsel düzen

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıda zikrettiğimiz Din Eğitimi dersi kapsamında okutulan kitaplar söz konusu kriterler açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İçerik (Konuların İşlenişi)

Bu kapsamda “kitapların ele aldığı konular, okuyucuyu hedeften haberdar etme durumu, metin içi sorulara/anedkdotlara yer verme durumu, okuma parçaları ve etkinliklere yer verme durumu, ünite başı hazırlık/ünite sonu değerlendirme soruları içerme durumları ve bibliyografyaları” ele alınıp incelenecektir.

Kitapların ele aldığı konular: Çalışmaya konu olan eserler, ele aldıkları konular açısından irdelendiğinde üç farklı durum dikkat çekmektedir. Buna göre Din Eğitimi Bilimi’ni önceleyerek yazılmış kitapların ele aldığı konular birbiriyle benzerlik arz ederken; din eğitiminin bütün meselelerini ihtiva eden editörlü çalışmalar da ele aldıkları konular açısından kendi aralarında benzeşmektedir. Bazı müstakil eserlerde ise daha farklı konu başlıkları göze çarpmaktadır.

Din Eğitimi Bilimi’ni önceleyen kitapların ilki olarak niteleyebileceğimiz ilk kitap Cemal Tosun’a aittir. Tosun, Din Eğitimi Bilimi’ne dair konuları önceleyen kitabını genel olarak dört bölüm şeklinde tasarlamış, birinci bölümde Din Eğitimi Bilimi’nin ne’liği üzerinde durmuş, ikinci bölümde ise niçin din eğitimi sorusuna cevap aramaya çalışmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümleri ise sırasıyla ailede din eğitimi ve yetişkinlerin din eğitimi konularına ayırmıştır. Çalışmanın ilk iki bölümünün kitabın ana omurgasını oluşturduğu söylenebilir (Tosun, 2021).

Yine Din Eğitimi Bilimi’nin temel meselelerini konu edinen Aydın’ın kitabı da genel olarak üç bölümden teşekkül etmektedir. “Eğitimden Din Eğitime” adı verilen birinci bölümde, eğitimle ilişkisi bağlamında insan, Hz. Peygamber’in eğitim ve öğretimi ele alındıktan sonra, “te’dib, terbiye, talim” gibi bazı temel kavramlarla birlikte din eğitiminin ortaya çıkışı ilimlerin tevhide ve tefriki perspektifinde konu edinilmiştir. İkinci bölümde ise; din, öğrenme, öğretme ve öğretim, din öğretimi, din eğitimi, İslamî eğitim, İslam eğitimi ve bilgi kavramlarının oldukça detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Üçüncü ve son bölüm ise Din Eğitimi Bilimi başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, bilim, eğitim bilimleri, Din Eğitimi Bilimi, Din Eğitimi Bilimi’nin oluşum serüveni, Din Eğitimi Bilimi’nin oluşumunu geciktiren sebepler, Din Eğitimi Bilimi’nin alanı ve görevleri, diğer bilimlerle ilişkisi, araştırma yöntemleri gibi başlıklar altında Din Eğitimi Bilimi’nin geçirmiş olduğu süreçler temel tartışma noktaları merkeze alınarak oldukça geniş bir şekilde ele alınmıştır (Aydın, 2021).

Editörlü kitaplardaki içeriklerden farklı olarak hem Tosun’un hem de Aydın’ın kitaplarında imam hatip liseleri, yüksek din öğretimi, ilk ve orta öğretimde din dersleri gibi örgün din eğitimi ile ilgili müstakil bir başlık yoktur. Aynı şekilde cami ve Kur’an kursları ile ilgili de müstakil bir bölüm başlığı bulunmamaktadır. Bu açıdan her iki kitabın da daha çok Din Eğitimi Anabilim Dalı diye bir bilim dalının neden var olması gerektiğine hasredildiğini söyleyebiliriz. İkinci olarak da yukarıda bahsedilen kurumsal yapılardan ziyade her iki eserde de genel olarak din eğitiminin temelleri, hukuki zemini, din öğretimine özgü yaklaşımlar gibi daha genel/üstten konulara değinildiği görülmektedir. Her iki kitabın özellikle bir ve ikinci bölümleri diğer kitaplar için de referans kaynağı olmuştur.

Editörlü kitapların ele aldığı konular ise “Din Eğitimi Bilimi ve Tarihi, Örgün Din Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi ve Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri” ana başlıkları altında toplanabilecek alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu başlıklar bütün kitaplarda ifade olarak bire bir aynı olmayıp değişkenlik arz etse de içerikte ele alınan bahisler büyük oranda aynıdır. Bu doğrultuda editörlü çalışmalarda ele alınan din eğitimi konu başlıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür: “Kavramsal Çerçeve, Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi, Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci, Din Eğitimi ve Öğretiminin Temelleri, Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi: Kuram ve Uygulamalar, Dünyada Din Eğitimi ve Öğretimi, İlköğretimde Din Eğitimi, Ortaöğretimde Din Eğitimi, İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi, Yükseköğretimde Din Eğitimi, Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, Gençlik Dönemi Din Eğitimi, Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi, Ailede Din Eğitimi, Camilerde Din Eğitimi, Kur’an Kurslarında

Din Eğitimi, Din Eğitiminde İlke ve Yöntemler, Din Eğitiminde Materyal Kullanımı, Okul Öncesinde Din Eğitimi, Kültürlerarası Din Eğitimi ve Çoğulculuk, Sosyal Hizmet Alanlarında Din Eğitimi, Cezaevlerinde Dini İletişim ve Rehberlik, Ahlak ve Değerler Eğitimi”.

Kitapların ele aldığı konu başlıkları hususunda dikkat çeken bir diğer husus, müstakil olarak kaleme alınmış ve ders kitabı olarak okutulan bazı din eğitimi kitaplarının, editörlü çalışmalardan biraz farklı olarak, kendilerine has konu başlıklarına sahip olmalarıdır. Örneğin Cebeci'nin kitabında editörlü kitaplardan farklı olarak “İslam Eğitiminin Esasları, Din Eğitiminde Metotlar, Din Eğitimi Bilimi'nin Geleceği ve Problemleri” başlıkları yer almaktadır (Cebeci, 1996). Yine Altaş'ın kitabı da bu manada özgün başlıklar taşımaktadır. “Din Eğitimi Hakkı ve Karşı Çıkanların Hukuku, Teoloji Bize Ne der? Bizden Ne Bekler? Din Eğitimine Öğretmen Yetiştirmek ve Dini Yüksek Eğitim, Din Eğitiminin Geleceği” bu özgün başlıklardan bazılarıdır (Altaş, 2022).

Kitaplarda işlenen konularla ilgili son olarak üzerinde durulması gereken mesele, konuların hafta hafta planlanması noktasında görülen eksikliklerdir. Bahse konu olan kitapların birer ders kitabı olarak okutulması ve bu durumun kitapların birçoğunun önsözünde özel olarak ifade edilmesi, kitapların konu dağılımında ve planlanmasında akademik takvimin gözetilmesini gerektirmektedir. Fakat kitapların birçoğunda bu durum dikkate alınmamıştır. Bir akademik ders döneminde 14 hafta olduğu düşünüldüğünde ders kitabı olarak okutulması tasarlanan ve bu amaçla kaleme alınan kitapların 14 bölümden oluşması ve her haftaya bir konu gelecek şekilde öğrencilere sunulması olağan bir durumdur. Çalışmaya konu olan kitaplar içerisinde sadece Altaş tarafından yazılan *Din Eğitimi* kitabı akademik ders dönemine uygun şekilde 14 bölüm olarak planlanmıştır. Buna karşılık gerek editörlü kitaplarda gerekse Din Eğitimi Bilimi'ni konu edinen eserlerde bu durum gözetilmemiştir.

Okuyucuyu hedeften haberdar etme durumu: Gagne'nin öğretim etkinliklerinin aşamalarından birisi olarak ortaya koyduğu “hedeften haberdar etme”, bireyin öğrenme amacını bilme ihtiyacını dikkate alarak onu öğreneceği konuya ilişkin önceden bilgilendirmek, demektir (Senemoğlu, 2010, ss. 485-486). Ders kitaplarının böyle bir özelliğe sahip olması artı bir değer olarak kabul edilmiştir (Baş, 2012, s. 454). Çalışma kapsamında incelenen kitaplar içerisinde sadece Altaş'ın *Din Eğitimi* kitabı ile Turan ve Nazıroğlu'nun editörlüğünü yaptığı *Din Eğitimi* kitabında okuyucuyu hedeften haberdar etme etkinliğine yer verilmiştir. Kitabında yer alan bütün bölümlerin başında Altaş, ilgili bölümü okuduklarında neler öğreneceklerini sıralayarak okuyucuyu hedeften haberdar etmiştir. Okuyucuyu hedeften haberdar etme noktasında en sistemli çalışma Turan ve Nazıroğlu'nun kitabıdır. Mezkûr kitapta bütün bölümlerin başında “Bu Bölümde Neler Öğrenilecek?” başlığı altında okuyucu hedeften haberdar edilmiş; ayrıca “Öğrenme Hedefleri” başlığı altında belirli hedefler sıralanarak konu sonunda gerçekleşmesi beklenen öğrenmeler netleştirilmiştir. Diğer kitaplarda ise hedeften haberdar etme etkinliklerine yer verilmemiştir. Bazı kitaplarda her bir bölümün başında o bölümde işlenen konu başlıkları “içindekiler” formatında sunulup içerikte aynı konu başlıkları eşliğinde anlatımlara yer verilmiş olsa da gerek bölümlerin başında gerekse başka bir yerde o bölümde neler öğrenileceğine ile ilgili herhangi bir hususa değinilmemiştir.

Metin içi sorulara/anedotlara yer verme durumu: Metni okuyan kişinin okuduğunu anlama ve değerlendirme becerisini geliştirmesine katkı sunma noktasında önemli uygulamalardan biri metin içi soru ve anekdot kullanımınıdır. Bu uygulamanın okuyucunun okumaya odaklanmasına, metnin derinliklerine inerek anlam kurmasına ve okuduğunu eleştirel bir şekilde yansıtmaya yardımcı olduğu da ifade edilmiştir (Polat ve Dedeoğlu, 2020, s. 1470). İncelenen kitaplardan bir kısmı metin içi soru ve anekdot kullanımına yer vermiştir. Tosun'un çalışmasında konu içinde, okuyucuyu araştırmaya sevk edecek, zihninde merak uyandıracak ya da önemli noktaları

vurgulayacak soru ya da anekdotlar kullanılmıştır. Sayfa kenarlarına konularla ilgili uyarılar, tanımlar ve açıklamalar yerleştirilmiştir. Aynı şekilde metnin içinde öğrenciyi düşünme ve araştırmaya sevk edecek soruların olması kitabın öğretici niteliğini artırıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Aydın'ın kitabında da konu içinde okuyucuyu araştırmaya sevk edecek ve önemli noktaları vurgulayacak anekdotlara/bilgi kutucuklarına yer verilme de sorulara yer verilmiştir. Söz konusu sorular düşündürücü ve araştırmacı mahiyette olup paragraf aralarında metinden ayırt edici bir şekilde gri tonla verilmiştir. Bu sayede okuyucunun hangi noktalara dikkat etmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

Benzer şekilde Altaş'ın çalışmasında da metnin içinde önemli bölümleri vurgulamak üzere anekdotlara ve söz konusu konuyla ilgili öğrencilerin düşünerek tartışmasını sağlayacak sorulara yer verildiği görülmüştür. Kitapta metin içinde büyüteç simgesi ile sorular sorulmuştur. Soruların bilgi sorusu olmaktan ziyade, öğrencinin zihni melekelerini harekete geçirici seviyede sorular olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte anekdot olarak verilen hususların aynı zamanda metin içinde de verilmesi tekrara düşülmesine sebep olmuştur. Bu noktada anekdot olarak verilmesi planlanan kısımların metin içinde verilmemesinin daha isabetli olabileceği değerlendirilmesini yapmak mümkündür. Metin içi anekdot kullanımına bütün kitap boyunca sistemli bir şekilde yer veren çalışmalardan bir diğeri de Turan ve Nazıroğlu'nun kitabıdır. Söz konusu kitapta bütün bölümlerde kitap simgesi eşliğinde çok sayıda anekdot okuyucuya aktarılmış, pratik ve önemli bilgiler paylaşılmıştır. Zaman zaman büyüteç simgesi eşliğinde okuyucunun üzerinde düşünüp tartışması ve meseleyi değerlendirmesine yönelik metin içi soruların da kullanıldığı çalışma, her iki özellik açısından da başarılı bir şekilde kurgulanmıştır. Diğer kitaplarda ise metin içi soru veya anekdot kullanımına rastlanmamaktadır.

Okuma parçaları ve etkinliklere yer verme durumu: Anlatılan konuların kavranmasını kolaylaştırmak amacıyla kitaplarda yer alan en önemli uygulamalardan birisi de okuma metinleri ve etkinliklerdir. Bu iki uygulama aynı zamanda bir kitabın ders kitabı olma niteliğini değerlendirme noktasında da yardımcı bir kriterdir. Metin içinde yer alan okuma parçaları ve etkinlikler soyut bir konuyu somutlaştırmak, bir konuyu örnek ile açıklamak, öğrencinin konuları, olaylar ve olgular üzerinde görebilmesini ve eğlenerek öğrenmesini sağlamak, olay ve olguların sonuçları üzerine düşündürmek (Tosun, Doğan ve Korkmaz, 2001, s. 67) gibi amaçlara hizmet edebilir. İncelediğimiz kitaplar içerisinde okuma parçalarını en etkin şekilde kullanan Aydın olmuştur. Eserinde birbirinden farklı dünya görüşüne sahip yazarların eserlerinden seçme okuma parçalarına yer veren Aydın, bu sayede okuyucunun meselelere çok yönlü yaklaşmasını ve farklı görüşlerden haberdar olmasını sağlamıştır. Aydın'ın yer verdiği okuma parçaları ile ilgili bir diğer husus, kitapta ele alınan/tartışılan konunun iki yönünü de örneklendirecek metinlerin seçilmesiyle okuyucunun, iki tarafın da görüşlerini bilmesinin sağlanmış olmasıdır. Aynı şekilde okuma parçalarının pasajlar şeklinde seçilmiş olması, konuyla direkt irtibatı okuyucunun konuya odaklanmasını sağlayıcı bir faktör olarak işlev görmüştür. Altaş'ın kitabında da metin içinde okuma parçalarına yer verilmiş, okuyucunun konu üzerine yoğunlaşmasına ve konuyu farklı değerlendirebilmesine olanak tanınmıştır. Diğer kitaplarda okuma parçalarından istifade edilmemiş, etkinlik kullanımı ise hiçbir kitapta yer almamıştır.

Hazırlık/ünite sonu/değerlendirme soruları içerme durumu: Ders kitaplarında ünitelerden hemen önce yer alan hazırlık çalışmaları, üniteyle ilgili ön testler olup genelde her ünitenin başında yer alır. 2434 sayılı *Tebliğler Dergisi*'ne göre hazırlık soruları, “öğrencilerin yakın çevresi, ihtiyaçları ve günlük yaşantıları ile ilgili olup olmadığı, öğrencilerde konuyu öğrenmek için istek uyandırıp uyandırmadığı, öğrencinin bilgi birikimine uygun

olup olmadığı ve öğrencileri seviyelerine uygun araştırma ve inceleme yapmaya teşvik edip etmediği” gibi kriterler göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır (MEB, 1995, s. 611). Bu manada hazırlık sorularının iki temel amacı olmalıdır. Birincisi, ön bilgilerin gözden geçirilmesi; ikincisi, yeni öğrenmelere merak uyandırılmasıdır (Kılıç ve Seven, 2004, s. 71). Hazırlık çalışmaları, üniteye öngörülen öğrenmelerin gerçekleşmesi için gerekli altyapının oluşmasını kolaylaştırmakta, aynı zamanda öğrencilerin konuya dair merak ve ilgilerini harekete geçirmelerini, bildiklerinin ve bilmediklerinin farkına varmalarını sağlamaktadır (Tosun ve diğerleri, 2001, s. 53). Çalışmaya konu teşkil eden kitaplar içerisinde sadece Turan ve Nazıroğlu tarafından kaleme alınan kitapta her bölümün başında hazırlık sorularına yer verilmiş, ünite sonu değerlendirme soruları yer almamıştır. Turan ve Nazıroğlu’nun tercih ettiği sorular hem anlatılacak konuların tamamını kapsayıcı mahiyette ve çeşitlilikte olması hem de okuyucuyu araştırmaya ve ön hazırlığa teşvik etmesi açısından başarılıdır. Diğer kitaplarda ise hazırlık ve değerlendirme soruları uygulaması hayata geçirilmemiştir.

Kaynakçalar: Anlatılan konuların içeriğine dair birincil ve güvenilir kaynaklardan alıntılar yapmak, nitelikli bir ders kitabının sahip olması gereken özellikler arasında bulunmaktadır (Gürel, 2020, s. 209). Ele alınan kitaplar içerisinde tek yazarlı olanların en sonunda, editörlü kitaplarda ise bölüm sonlarında kaynakçalar yer almıştır. Bunun tek istisnası Altaş’ın kitabıdır. Altaş, kitabında kaynakçaya yer vermek yerine her bölüm sonunda 3 seviye olarak (I. II. ve III. Basamak İleri Okumalar) “İleri Okumalar” başlığı altında kullandığı kaynakları zikretmiştir.

İncelenen kitapların kaynakçalarının genelinde din eğitimi alanı için klasik olarak değerlendirebileceğimiz kaynaklara çok az çalışmada temas edilmiştir.³ Genel olarak incelenen eserlerin hepsinde alana dair birincil ve güvenilir Türkçe literatüre hâkim olduğu, batılı kaynaklardan da genel olarak yeterince istifade edildiği söylenebilir.

Kitaplar, kaynakçaları açısından müstakil olarak ele alındığında Tosun’un kitabının sonunda tek bir kaynakçaya yer verildiği görülmektedir. Tosun’un, söz konusu kaynakçada yukarıda klasik İslam eğitimcileri olarak nitelendirilen şahısların eserlerine hiç yer vermediği görülmektedir. Bununla beraber, kaynakçada Almanca başta olmak üzere yabancı kaynakların varlığı, uluslararası alanda din eğitimi çalışmalarından haberdar olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, Din Eğitimi Bilimi’nin mahiyet ve sorunlarına odaklanmayı amaçlayan bu çalışmanın daha çok Almanya’daki din eğitimi çalışmalarından faydalandığı ifade edilebilir.

Aydın’ın eserinin kaynakçasına göz atıldığında din eğitimi alanının birincil kaynakları yanında hem geleneksel olarak kabul edebileceğimiz bazı eserlere hem de bazı Arapça kaynaklara müracaat edildiği görülmektedir. Kaynakçada Arapça eserlerin varlığı, İslam dünyasında eğitimle/din eğitimiyle ilgili çalışma ve araştırmalara yer verildiğini ortaya koyması bakımından Aydın’ın eserini diğer kitap kaynakçalarından olumlu yönde ayırtmaktadır.

Cebeci’nin kitabında yer alan kaynakçaya bakıldığında geleneksel kaynaklar yanında Arapça kaynaklara yer verilmediği görülmüştür. Bunun yanında terbiye kavramı, okulda öğrenme, benlik gelişimi ve çocuk eğitimi gibi konularda bazı batılı kaynaklara başvurulmuştur. Eserinin kaynakçasında daha çok Türkçe eserlerin yer alması Cebeci’nin Türkiye’deki Din Eğitimi Bilimi çalışmalarına odaklandığını göstermektedir.

³ Burada referans alınan geleneksel kaynaklar Ahmet Koç ve Mustafa Köylü editörlüğünde hazırlanan *Klasik İslam Eğitimcileri* kitabından yer alan şahıslara ait eserlerdir. Söz konusu şahıslar Muhammed İbn Sahnun, Farabi, İhvan-ı Safa, Kabisi, İbn Miskeveyh, İbn Sina, Maverdi, Yusuf Has Hacib, Gazzâlî, Burhaneddin Zernüci, İbn Rüşd, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nâsıruddin Tûsî, İbn Cemâa, İbnü’l-Hac el-Abderî, İbn Haldun, Ali b. Hüseyin el-Amâsî, Taşköprülüzâde, Kınalızâde Ali Efendi, Zili ve Erzurumlu İbrahim Hakkı’dır. Geniş bilgi için bkz. (Koç ve Köylü, 2016)

Altaş ise kitabında, her bölümün sonunda kaynakça yerine okuyucularına konu ile ilgili hiyerarşik olarak üç kademeli bir okuma listesi paylaşmıştır. Bununla birlikte yazar, bölüm sonlarında okuyucularına tavsiye olarak vermiş olduğu bu üç kademeli okuma listesini hangi kriterler çerçevesinde kategorize ettiğini paylaşmamıştır. Bunun yanında okuma listesine daha detaylı bakıldığında liste içinde sadece (www.ifam.org.tr – www.ismailagadernegi.org.tr) internet adresleri verilmiş, bu adresler üzerinden nasıl bir ileri okuma yapılacağı açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu kitabın kaynakçasında da klasik kaynaklara hiç atıf yapılmamıştır. Arapça ve İngilizce kaynaklara da pek yer verilmeyen çalışma Türkçe literatür açısından ise oldukça zengindir.

Altaş ve Köylü'nün editörlüğünü yaptığı *Din Eğitimi* kitabının her bölümünün sonunda yazarlar tarafından makalenin kaynakçasına yer verilmiştir. Bibliyografyalara göz atıldığında klasik olarak nitelendirilebilecek kaynaklara pek başvurulmadığı görülmektedir. Tüm kitap kaynakçası içinde geleneksel olarak nitelendirilebilecek kaynakça içinde İbn Sahnun ve İbn Haldun'dan olmak üzere toplam iki esere yer verilmiştir.

Dam'ın editörlüğünü yaptığı eserde de benzer şekilde her bölümün sonunda ilgili bölümünün yazarları tarafından kaynakçalara yer verilmiştir. Bu kaynakçalar incelendiğinde klasik olarak değerlendirebilecek kaynaklara hemen hemen hiç referans verilmediği görülmektedir. Kaynakçalarda alan yazınla ilgili birincil Türkçe literatür geniş bir kullanımla karşımıza çıkarken; müracaat edilen batılı kaynaklar da çocuk ve ergen eğitimi, dini tecrübe ve gelişimi, yetişkin din eğitimi, eğitimde ilke ve yöntemler gibi konu başlıklarıyla sınırlı kalmıştır.

Genç'in editörlüğündeki çalışma da kaynakçaları açısından Dam'ın editörlüğünde çıkan eserle benzer özellikler taşımaktadır. Klasik olarak değerlendirebilecek kaynaklara referans verilmediği görülen kaynakçalarda alanyazınla ilgili Türkçe literatür geniş bir kullanımla karşımıza çıkarken; müracaat edilen batılı kaynaklar ise yeterli sayıda olup din eğitiminin bilimselliği, Avrupa'da din eğitimi, okul öncesi din eğitimi, ergenlik, sosyal öğrenme çokkültürlülük gibi konularla bağlantılı olarak referans gösterilmiştir.

Doğan ve Ege'nin çalışmasında da her bölümün sonunda yazarlar tarafından makalenin kaynakçasına yer verilmiş, kitap boyunca başlık olarak da “Yararlanılan/Önerilen Kaynaklar” başlığı kullanılmıştır. Bu kullanım kaynakça olarak verilen eserlerin aynı zamanda okuyucuya, ileri okumalar yapması amacıyla tavsiye edilen çalışmalar olduğunu göstermektedir. Bibliyografyalar incelendiğinde klasik olarak nitelendirilebilecek kaynaklara bir kez müracaat edildiği görülmektedir. Kaynakçalarda alan yazınla ilgili birincil ve güvenilir Türkçe literatür yine geniş bir kullanımla karşımıza çıkarken; batılı kaynaklardan da azami istifade edilmiş olup bu kaynaklar eğitim felsefesi, batıda din eğitimi, eğitimde özgürlük, çoğulcu din öğretimi, Avrupa Birliği ve din eğitimi vs. konularla ilgilidir.

Turan ve Nazıroğlu'nun çalışmasında ise her bölümün sonunda öncelikle “İleri Okuma Önerileri” başlığı altında okuyucuya işlenen konuyla ilgili daha ileri seviyede istifade edebileceği bir okuma listesi verilmiş, ardından kaynakçalara geçilmiştir. Bahse konu olan kitabın kaynakçalarında din eğitimi alan yazınının birincil ve güvenilir Türkçe literatüründen genel olarak istifade edilmiş, bunun yanında ilgili bölümlerde batılı kaynaklardan da yeterince istifade edilmiştir. Klasik kaynak olarak nitelendirilebileceğimiz eserlere ise sadece 3 atıf (İbn Sahnun, Farabi, Abderi), yapılmıştır. Geleneksel eserlere referans gösterme konusunda diğer eserler gibi bu eserin de yetersiz kaldığı ifade edilebilir.

Dil ve Anlatım Özellikleri

Ders kitaplarının değerlendirilmesi hususunda önemli ölçütlerden birisi de kitabın dil ve anlatım özellikleridir. Bu doğrultuda aşağıda sıralanan maddeler ders kitaplarının dil ve anlatım özelliklerinin değerlendirilmesinde kıstas kabul edilmiştir:

- Cümle ve paragrafların belli bir uzunlukta olması, aralarında anlam bütünlüğü sağlanması,
- Anlatımın akıcılık, yalınlık, açıklık ve duruluk gibi anlatım ilkelerine uygun olması,
- Metinlerde mantık dokusu ve fikir bütünlüğünün korunması,
- Dilin doğru, özenli ve öğrencilerin söz dağarcığını zenginleştirmeye yönelik kullanılması,
- Alana ait kavramların doğru ve yerinde kullanılması,
- İçerikte yazım yanlışları ve anlatım bozukluğu olmaması (MEB, 1995, s. 611; MEB, 2022, ss. 23-25).

Zikredilen bu hususlardan hareketle çalışmamıza konu teşkil eden kitapların dil ve anlatım özellikleri incelendiğinde şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

Tosun'un hazırlamış olduğu *Din Eğitimi Bilimine Giriş* isimli esere dil ve anlatım özellikleri bakımından baktığımızda, kitabın incelediğimiz baskısında (11. Baskı) göze çarpan ve sıklıkla tekrar eden bir imla ve yazım yanlışlığı yoktur. Din eğitimi ile ilgili kavramların yazılışlarında ise bir birlik olduğu görülmektedir. Örneğin "Din Eğitimi Bilimi" terkihi bütün kitap boyunca büyük harfle başlatılarak yazılmıştır. Akademik bir dile sahip olan kitapta, içerik alt başlıklar halinde ele alınarak okuyucuların konuyu anlamasını kolaylaştırılmıştır. Kitapta özellikle Din Eğitimi Bilimi'ne ilişkin kavramların titizlikle kullanıldığı, kavramlar arası ilişkilerin sistematik tarzda okuyucuya sunulduğu görülmektedir.

Aydın'ın *Din Eğitimi Bilimi* isimli kitabına göz atıldığında, ilgili kitabının dil ve anlatım yönünden en önemli özelliği, akademik bir üslup taşımakla birlikte akıcı, sürükleyici ve sadelik içinde sanki okuyucu ile konuşur bir şekilde kaleme alınmış olmasıdır. Bununla beraber, kitapta bazı kavramların yazımlarında bir birlik olmadığı görülmektedir. Örneğin, "Din Eğitimi Bilimi" terkihi bazen ilk harfleri büyük şekilde yazılırken, bazense küçük yazılmıştır. Kitabın Din Eğitimi Bilimi alanında kaynak bir kitap olarak kabul edildiği göz önüne alındığında, kavram/terkiplerin yazımında bütünlük olmaması, genç akademisyenlerin de bu terkipleri nasıl doğru bir şekilde yazacakları konusunda şaşırması muhtemeldir. Bununla beraber, Din Eğitimi Bilimi alanına ait kavramların bir bütünlük ve mantık örgüsü içinde kullanıldıklarını da ifade etmek gerekir.

Altaş'ın kitabı dil ve anlatım özellikleri açısından ele alındığında, kitapta zaman zaman uzun cümlelerin kullanıldığı bazen de cümle içlerinde gereksiz bağlaçlara başvurulduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak bazı anlatım bozukluklarına ve imla hatalarına rastlanmaktadır. Kitabın ikinci baskısının henüz yapıldığı göz önüne alındığında bu hatalar doğal karşılanmalıdır. Bununla beraber söz konusu hata ve bozuklukların giderilmesi için kitabın editöryel bir gözle tekrar okunmasının faydalı olacağı açıktır. Kitapta yazarın, Din Eğitimi Bilimi'ne ait kavramların doğru ve yerinde kullanılması hususunda bir titizlik içinde olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Kitabın üslubunun akıcılığını bozan bir unsur olarak dile getirilebilecek hususlardan birisi de sayfada ön plana çıkartılmak istenen düşünce ya da bilginin not olarak hemen metnin altında aynen ve tekrar kullanılmasıdır. Aynı şeyin üst üste iki sefer okuyucuya sunulması anlatımın akışını sektirecek bir durum olarak değerlendirilebilir. Bunun haricinde, olumlu bir özellik olarak kitapta kullanılan kavramların öğrencilerin kelime dağarcıklarını geliştirmeye yönelik olduğunu da ifade etmek gerekir. Akademik bir üsluba sahip olan kitapta işlenen temaların ve değinilen konuların belli bir mantık örgüsü içinde okuyucuya ulaştırıldığını da söylemek yerinde olacaktır.

Köylü ve Altaş'ın editörlüğünde çıkan *Din Eğitimi* kitabı da dil ve anlatım özellikleri açısından değerlendirildiğinde üzerinde durulabilecek ilk husus, yazım, kitapta imla ve anlatım bozukluğu gibi konularda çok göze batan hatalara rastlanmamasıdır. Bu durum, kitabın son okumasının editörler tarafından titizlikle

yapılmasının doğal bir sonucu olabilir. Bununla beraber, bütün editörlü kitaplarda olduğu gibi, bu kitapta da bir üslup birliğinden bahsetmek mümkün değildir. Ondan fazla bölümün farklı yazar veya yazarlar tarafından yazıldığı düşünüldüğünde bunu doğal kabul etmek gerekir. Kitapta yazarların genel olarak akademik bir üsluba sahip oldukları, cümle kurgularının kısa ve anlaşılır olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bölümlerin giriş ve sonuç haricinde en az üç, en çok ise yedi bölümden oluşması, konuların ele alınırken belli bir kurgu ile ele alındığını göstermektedir. Konuyu anlaşılır kılmak için uygulanan bu sistemin, kitabın genel olarak üslubuna da yansıtıldığını söyleyebiliriz.

Cebeci tarafından kaleme alınan *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi* isimli çalışma dil ve anlatım özellikleri açısından incelendiğinde ilk göze çarpan husus, kitabın anlatım dilinin sadeliğidir. Oldukça akıcı bir şekilde kaleme alınan eserde uzun cümle yapılarından kaçınılmıştır. Bununla beraber, kitapta akademik üsluptan da taviz verilmemiştir. İncelediğimiz nüshanın birinci baskı olması sebebiyle kabul edilebilecek bazı imla ve yazım hataları olsa da bu tür hataların diğer baskılarda giderilmiş olma ihtimali yüksektir. Bu hususta sıkça karşımıza çıkan “ilahiyat fakülteleri/fakültesi”, “imam-hatip mektepleri”, “Kur’an kursu/kursları” gibi terkiplerde genel olarak büyük harf kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Dam’ın editörlüğünde hazırlanan *Din Eğitimi*, Genç’in editörlüğünü yaptığı *Din Eğitimi* kitabı ve Doğan-Ege editörlüğünde basılan *Din Eğitimi El Kitabı* çalışmalarının, dil ve anlatım özellikleri açısından sahip oldukları özelliklerle başarılı birer çalışma oldukları söylenebilir. Her üç kitapta da hem bölümler hem de cümle ve paragraflar çok uzatılmamış, yalın ve akıcı bir anlatım takip edilmiştir. Bölümler farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış olsa da kitapların bütününde akademik üslup ve anlatım muhafaza edilmiş, “din eğitimi, din eğitimi bilimi, imam-hatip, ilahiyat, Kur’an kursu” gibi kelimelerin yazımlarında birliktelik sağlanmıştır. Genel olarak yazım ve noktalama işaretleri hataları ve anlatım bozukluklarının görülmediği çalışmalarda dikkat çekici kullanımlardan birisi de okuyucu tarafından özellikle fark edilmesi ve bilinmesi istenen bölüm ve kavramların tırnak içinde verilmiş olmasıdır. Her üç çalışmada da Din Eğitimi Bilimi alanının terminolojisi ve kavramları yeterince ve doğru bağlamlarda kullanılmıştır.

Turan ve Nazıroğlu’nun kitabı dil ve anlatım özellikleri açısından incelendiğinde karşımıza çıkan ilk husus, bölüm, paragraf ve cümlelerin çok uzun olmadığı bir anlatım tarzının tercih edilmiş olmasıdır. Eserin bütününde akademik dil başarılı bir şekilde kullanılmış, anlatımlar okuyucuya akıcı, sade ve açık bir üslupla aktarılmıştır. Din Eğitimi Bilimi alanına ait kavramlar doğru tanımlarla ve yerinde kullanımlarla içerikte yerini alırken; paragraflar arası geçişlerde mantık dokusu ve fikir bütünlüğü genel olarak muhafaza edilmiştir. Kitapta yazım, imla ve anlatım bozukluğu gibi hususlarda da çok bariz bir hataya rastlanmamakta, özenli bir dil kullanımı ile karşılaşmaktadır. Sahip olduğu bu özelliklerle söz konusu çalışma dil ve anlatım özellikleri açısından başarılı bir örnektir denilebilir.

Görsel Düzen

Ders kitaplarının amacının sadece bilgisel tavır kazandırmak olmadığı, görsel anlamda da öğrencilerde estetik beğeni uyandırması gerektiği ifade edilmiştir (Atmaca, 2006, s. 318). Ders kitaplarında içeriğinin görsel malzemeyle kullanılması, estetik faydanın yanında “anamlı öğrenmeyi” desteklemesi bakımından da önemlidir. Bir ders kitabının eğitim-öğretim faaliyetleri kapsamında kullanılacak her tür resim, grafik, tablo, çizim, harita vs. unsurları içermesi o kitabın görselleri kapsamında değerlendirilebilir. Görsel düzenin sağlıklı oluşturulması, ders kitaplarının albenisini ortaya koyarken, bunlardaki herhangi bir eksiklik daha en baştan ders kitabının değerini düşürücü bir özellik olarak görülmüştür (Kılıç ve Seven, 2004, s. 123). Bu manada bir ders kitabının görsel düzen

özelliklerini dikkate almak söz konusu kitap hakkında tam bir kanaatin oluşmasına yardımcı olacak değerlendirmelerdir.

Ele aldığımız kitaplar görsel düzen açısından incelendiğinde Tosun'un kitabında fotoğraf ve/veya resimlere hiç yer verilmediği görülmektedir. Bununla beraber, zaman zaman anlatımı desteklemek için tablo, şema ve kavram haritaları kullanılmıştır. Söz konusu tabloların öğrenmeyi kolaylaştırdığını ifade etmek gerekir. Aydın'ın kitabında da fotoğraf ve resimlerden istifade edilmemiş; bununla beraber, zaman zaman anlatımı desteklemek için şekil (8 şekil) ve tablolara (6 tablo) yer verilmiştir. Kitabın hacmi göz önüne alındığında şekil ve tablolara çok başvurulmadığını söylemek mümkündür. Cebeci'nin kitabında ise 16 adet tabloya yer verilirken, fotoğraf, resim ve grafikler kullanılmamıştır. Cebeci'nin kitabı yakın tarihte bir baskısının olmaması hasebiyle bazı tablo verilerinin güncelliğini kaybettiği söylenebilir. Buradan hareketle verilerin tablolar eşliğinde gösterildiği kitaplarda yeni basımlara ve tablo verilerinin güncellenmesine ihtiyaç bulunduğunu söylemek mümkündür.

İncelediğimiz kitaplar içerisinde görsel özellikler bakımından en zengin içerik Altaş'ın kitabında karşımıza çıkmaktadır. Kitapta resim, fotoğraflara, tablo ve grafiklere birçok kez başvurulmuş, bölüm sonlarında da her bölümle ilgili, zihin haritası ve 3N tablosuna (Neler Biliyordum, Neler Öğrendim, Neler Bilmek İsterdim) yer vermek suretiyle konuların görsel bir özeti sunulmuştur. Bununla birlikte, bazı fotoğrafların çözünürlükleri iyi olmadığı için netlik problemi olduğunu, buna bağlı olarak da ilgili fotoğrafta yazı yer alıyorsa yazıların net olarak okunmadığını ifade etmek gerekir. Bununla beraber kitapta gazete haberleri, karikatürler, konu ile ilgili dikkat çekici fotoğrafların olduğu çok sayıda görsele yer verildiğini söyleyebiliriz. Bazı görsellerin ise bilgi notu içerecek şekilde tasarlandığı görülmektedir.

Altaş ve Köylü'nün editörlüğünde hazırlanan çalışmanın görsel özelliklerine bakıldığında ise kitapta fotoğraf ve resimlere yer verilmediği görülmektedir. Aynı şekilde kitapta kullanılan tablo sayısı da çok fazla olmayıp 16'sı iki makale içinde olmak üzere toplam 20 tablo ve grafiğe yer verilmiştir. Bu açıdan kitabın görsellik açısından biraz zayıf kaldığı ifade edilebilir.

Dam'ın editörlüğünü yaptığı eser görsel düzen özellikleri açısından incelendiğinde içerikte herhangi bir fotoğraf, resim, grafik, hatırlatma notu veya anekdot kullanılmadığı görülmektedir. Kitabın tamamı düşünüldüğünde tablo ve şekillerden de çok fazla istifade edilmemiştir. Kitaptaki dört makale içinde tablo, şekil ve kavram haritaları yer almıştır. Bu durum, kitaptaki tablo kullanımının homojen bir dağılıma sahip olmadığını göstermektedir. Benzer ifadeleri Genç'in editörlüğünde hazırlanan çalışmanın yanı sıra Doğan ve Ege'nin editörlüğünde vücut bulan çalışma için de kullanmak mümkündür. Söz konusu çalışmalar görsel düzen özellikleri açısından incelendiğinde, eserlerin içeriklerinde herhangi bir fotoğraf, resim, grafik, hatırlatma notu veya anekdot kullanılmadığı görülmektedir. Aynı eserlere tablo ve şekil kullanımı açısından bakıldığında Genç'in editörlüğünü yaptığı kitapta dört makalede, Doğan ve Ege'nin editörlüğünde çıkan kitapta ise altı makalede tablo ve şekil kullanımlarına rastlanmaktadır. Turan ve Nazıroğlu'nun editörlüğünde çıkan kitapta iki adet fotoğraf kullanılmış, yedi makalede de tablo ve şekillerden yararlanılmıştır. Bu manada editörlü kitaplarda tablo ve şekil kullanımı açısından kitapların bazı bölümlerinde yığılmalar olduğu, bazı bölümlerde ise hiç kullanım olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle dört kitabın da görsel malzeme kullanımı açısından çok zengin bir muhtevaya sahip olmadığını ve bölümler arasında farklılıklar içerdiğini belirtmek gerekir. Ayrıca tablo ve şekillerde ayrıntıya yer verilip verilmemesi açısından bakıldığında da bu farklılığın daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

Sonuç kısmına geçmeden önce değerlendirme kriterlerimiz açısından kitapların sahip oldukları özellikleri özet olarak tablo içinde şu şekilde göstermek mümkündür:

	Din Eğitimi Bilimine Giriş, Cemal Tosun	Din Eğitimi Bilimi, Muhammet Şeyki Aydın	Din Eğitimi, Nurullah Altaş	Din Eğitimi, Nurullah Altaş & Mustafa Köylü	Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, Suat Cebeci	Din Eğitimi, ed. Hasan Dam	Din Eğitimi, ed. Fatih Genç	Din Eğitimi El Kitabı, ed. Recai Doğan & Remziye Ege	Din Eğitimi, ed. İbrahim Turan & Bayramali Nazıroğlu
Hedeften haberdar etme durumu	☒	☒	✓	☒	☒	☒	☒	☒	✓
Metin içi sorulara, anekdotlara yer verme durumu	☒	✓	✓	☒	☒	☒	☒	☒	✓
Okuma parçalarına yer verme durumu	☒	✓	✓	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Etkinliklere yer verme durumu	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Ünite başı hazırlık sorularına yer verme durumu	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	✓
Ünite sonu değerlendirme sorularına yer verme	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Geleneksel kaynaklara müracaat etme durumu	☒	○	☒	○	☒	☒	☒	○	○
Fotoğraf/resimlere yer verme durumu	☒	☒	✓	☒	☒	☒	☒	☒	○
Şekil ve tablolara yer verme durumu	○	○	✓	○	✓	○	○	○	○

Not: ☒: Yok; ✓: Var; ○: Var, ama yetersiz.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizdeki ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde din eğitimi dersleri özelinde okutulan kitaplar üzerine bir incelemeyi konu edinen bu çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Çalışmaya konu olan ders kitaplarının telif sebebine dair önsözlerinde verilen bilgiler farklılık arz etmektedir. Bazı kitapların yazılış amacı din eğitiminin bilimselleşmesine katkı sunmak olarak ortaya konurken; bazı kitaplarda ise toplumun kültürel zeminine uygun bir Din Eğitimi Bilimi geleneğinin oluşturulmasına katkıda bulunma hususu gündeme getirilmiştir. Bununla birlikte kitapların çoğunluğu din eğitimi derslerinde gerek

akademisyenlerin gerekse öğrencilerin istifade edebileceği, din eğitiminin ana konularını bir bütünlük içinde ihtiva edecek bir formatta ve ders kitabı olması amacıyla kaleme alınmış eserlerdir. Bu bağlamda ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde din eğitimi dersi kapsamında ders kitabı olarak tercih edilip okutulan kitapların hemen tamamında, din eğitiminin bilimselleşmesine katkıda bulunmak ve öğrencilerle akademisyenlere sahayla ilgili derli toplu bir öğretim materyali olarak ders kitabı sunmak amaçlarına atıf yapılmıştır.

Çalışmaya konu olan eserler, ele aldıkları konular açısından irdelendiğinde üç farklı durum dikkat çekmektedir. Buna göre Din Eğitimi Bilimi'ni önceleyerek yazılmış kitapların ele aldığı konular birbiriyle benzerlik arz ederken; din eğitiminin bütün meselelerini ihtiva eden editörlü çalışmalar da ele aldıkları konular açısından kendi aralarında benzeşmektedir. Bazı müstakil eserlerde ise daha farklı konu başlıkları göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda incelenen kitaplar arasında bir konu bütünlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca kitaplarda işlenen konuların hafta hafta planlanması noktasında da eksiklik ve farklılık bulunmaktadır. Bahse konu olan kitapların birer ders kitabı olarak okutulması ve bu durumun kitapların birçoğunun önsözünde özel olarak ifade edilmesi, kitapların konu dağılımında ve planlanmasında akademik takvimin gözetilmesini gerektirmektedir. Fakat kitapların birçoğunda bu durum dikkate alınmamıştır.

Okuyucuyu hedeften haberdar etme durumu noktasında kitapların büyük bir kısmında herhangi bir içerik bulunmamaktadır. Bazı kitaplarda her bir bölümün başında o bölümde işlenen konu başlıkları "içindekiler" formatında sunulup içerikte aynı konu başlıkları eşliğinde anlatımlara yer verilmiş olsa da gerek bölümlerin başında gerekse başka bir yerde o bölümde neler öğrenileceğine ile ilgili herhangi bir hususa değinilmemiştir. Metin içi soru ve anekdot kullanımına yer veren kitaplar az sayıda karşımıza çıkarken; Aydın'ın kitabı dışında diğer kitaplarda okuma parçalarından istifade edilmemiş, etkinlik kullanımı ise hiçbir kitapta yer almamıştır.

Hazırlık/Ünite Sonu/Değerlendirme Soruları İçerme Durumu açısından bakıldığında çalışmamıza konu teşkil eden kitaplar içerisinde sadece Turan ve Nazıroğlu tarafından kaleme alınan kitapta her bölümün başında hazırlık sorularına yer verilmiş, ünite sonu değerlendirme soruları ise hiçbir kitapta yer almamıştır. İncelenen kitapların tamamında kaynakçalara yer verilmiş, bu kaynakçalarının genelinde din eğitimi alanı için klasik olarak değerlendirebileceğimiz eserlere çok az çalışmada temas edilmiştir. Genel olarak incelenen eserlerin hepsinde alana dair birincil ve güvenilir Türkçe literatüre hâkim olduğu, batılı kaynaklardan da genel olarak yeterince istifade edildiği söylenebilir.

Dil ve anlatım özellikleri açısından kitapların genelinde göze çarpan ve sıklıkla tekrar eden bir imla ve yazım yanlışlığı yoktur. Bazı kitaplarda olumsuz örnekler olsa da kitapların hemen hepsi akademik bir üslup taşımakta olup akıcı, sürükleyici ve sade bir üslupla yazılmıştır. Kitaplarda konular, alt başlıklar halinde ele alınarak okuyucuların konuyu anlaması kolaylaştırılmıştır. Yine Din Eğitimi Bilimi'ne ilişkin kavramlar titizlikle kullanılmış, kavramlar arası ilişkiler sistematik tarzda okuyucuya sunulmuştur. Din eğitimi ile ilgili kavramların yazılışlarında ise bir birlik olmadığı görülmektedir.

Ele aldığımız kitaplar görsel düzen açısından incelendiğinde fotoğraf, resim, tablo ve grafiklere yer verme açısından kitapların genelinde zengin bir muhtevanın olmadığı söylenebilir. Bazı kitaplarda ise resim, fotoğraf, tablo ve grafiklere birçok kez başvurulmuş, bölüm sonlarında da her bölümle ilgili, zihin haritası ve 3N tablosuna (Neler Biliyordum, Neler Öğrendim, Neler Bilmek İsterdim) yer verilmek suretiyle konuların görsel bir özeti sunulmuştur. Bununla birlikte, bazı fotoğrafların çözünürlükleri iyi olmadığı için netlik problemi olduğunu, buna bağlı olarak da ilgili fotoğrafta yazı yer alıyorsa yazıların net olarak okunamadığını ifade etmek gerekir. Bazı

görseller ise bilgi notu içerecek şekilde tasarlanmıştır. Kullanılan görsel malzemenin anlatımı destekleyici mahiyette olduğu, öğrenmeyi kolaylaştırdığı ifade edilebilir.

Çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlardan hareketle şu öneriler geliştirilebilir:

- Kitaplar arasında konu birlikteliğinin olmaması göze çarpan hususların başında gelmektedir. Elbette her derse giren hocanın ön plana almak, üzerinde durmak istediği içerik farklı olabilir. Fakat din eğitimi ile ilgili öğrencilere aktarılacak ana konular üzerinde olabildiğince mutabakat olmalıdır. Zira bu dersin ana konuları hem KPSS alan sınavında hem de lisansüstü sınavlarda soru olarak öğrencilerin karşısına çıkmaktadır. Bu durum din eğitimi ders kitaplarının içeriğini belirlemede asgari müşterekler üzerinden bir yapılanmayı elzem kılmaktadır.
- Din eğitimi ders kitaplarının konu planlaması 14 hafta olacak şekilde düzenlenmeli, bu sayede akademik takvimde dersler için ayrılmış olan zaman dilimiyle uyum sağlanmalıdır.
- Yeni kaleme alınacak ders kitaplarında okuyucuyu hedeften haberdar etme, okuma parçaları, metin içi soru, anekdot ve etkinlikler gibi öğrenmeyi kolaylaştıran unsurlar daha fazla yer almalıdır.
- Kitapların kaynakçaları klasik din eğitimi eserlerine yer verme açısından zenginleştirilmeli, Türkçe ve batılı kaynaklardan istifade etme noktasında karşımıza çıkan olumlu durum geliştirilerek devam ettirilmelidir.
- Kitapların geneline hâkim olan akademik dil ve sade anlatım yeni çalışmalarda da korunarak daha ileriye taşınmalıdır.
- Kitapların muhtevası resim, fotoğraf, tablo, grafik vs. kullanımları açısından daha iyi seviyeye taşınmalı, mezkûr görsel malzemenin kitapların belli bir bölümünde yığılmasının önüne geçilerek tamamına homojen dağılması temin edilmelidir. Bazı kitaplarda kullanılan tablo verilerinin, yeni baskılarda güncellenmesi sağlanmalıdır.
- Özellikle editöryel kitaplarda konuların tarihsel ve bilgi verme düzeyinde ele alındığı göze çarparken, tek yazarlı kitaplarda ise din eğitiminin problematik alanlarına daha çok temas edildiği görülmektedir. Bu bağlamda telif edilecek yeni eserlerde bu ikili yapı mümkün olduğunca bir arada ve dengeli bir şekilde sunulmalıdır.
- Din Eğitimi Bilimi araştırma sahasını ve konu alanını giderek genişleten bir alan olduğu için din eğitimi alanında okutulacak ders kitapları kısa bir süre sonra güncelliğini yitirebilmektedir. Bu sebeple din eğitiminin bilimselliği, neliği ve araştırma alanları ile ilgili belli ve sık aralıklarla editöryel çalışmaların yapılması, bu kapsamda yeni konu ve alanların da bu kitaplara dâhil edilmesi önemli görülmelidir.

Kaynakça

Akyürek, S. (2010). Din Eğitimi Biliminin Alt Bilim Dallarına İlişkin Bir Analiz. *Kuram ve Eylem Yönüyle Din*

Eğitiminin Teolojik ve Felsefi Temelleri (Mayıs 2009) içinde (ss. 95-113). Konya: Konya İlahiyat

Derneği Yayınları.

Altaş, N. (2022). *Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Arıcı, İ. (1999). *Cumhuriyet'ten Sonra Türkiye'de Din Eğitiminin Bilimselleştirme Faaliyetleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Aşıkoğlu, N. Y. (1994). Din Eğitimi Bilimi'nin Türkiye'de Bağımsız Bir Bilimsel Disiplin Olarak Doğuşu ve Gelişimi. *Diyanet İlmî Dergi*, 30(3), 85-92.
- Atmaca, A. E. (2006). İlköğretim Ders Kitaplarında Görsel Tasarım ve Resimleme. *Millî Eğitim Dergisi*, (171), 318-328.
- Aydın, M. Ş. (2021). *Din Eğitimi Bilimi* (4. Baskı.). Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Ayhan, H. (1999). *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Baş, G. (2012). Gagne'nin Öğretim Etkinlikleri Modelinin Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve İngilizce Dersine Yönelik Tutumlarına Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 433-457.
- Bayraklı, B. (1997). *İslam'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bilgin, B. (1980). *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Bilgin, B. (1995). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları.
- Cebeci, S. (1996). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ.
- Dam, H. (Ed.). (2018). *Din Eğitimi* (2. baskı.). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Doğan, R. ve Ege, R. (Ed.). (2021). *Din Eğitimi El Kitabı* (8. baskı.). Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Genç, M. F. (Ed.). (2020). *Din Eğitimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Gürel, R. (2020). *Cumhuriyetten Günümüze İlk ve Ortaöğretimde Peygamber İnancı Öğretimi*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Kayabaşı, M. (2017). *Yüksek İslam Enstitüleri (1959- 1983)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat.
- Kılıç, A. ve Seven, S. (2004). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegema Yayınları.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 170-189.
- Kızılabdullah, Y. (2009). İlahiyat Fakültelerinin Kuruluşundan Bugüne Din Eğitimi Bilimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2(1), 305-314.
- Kocaman, K. (2019). Türkiye'de Din Hizmetleri Bağlamında Yüksek Din Öğretiminde Mesleki Uygulama. *Turkish Studies*, 14(4), 2525-2545.
- Koç, A. ve Köylü, M. (Ed.). (2016). *Klasik İslam Eğitimcileri*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Köylü, M. ve Altaş, N. (Ed.). (2014). *Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

MEB. (1995). *Tebliğler Dergisi* (C. 2424).

MEB. (2022). *Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait Elektronik İçeriklerin İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler ve Açıklamaları*. Ankara.

Polat, İ. ve Dedeoğlu, H. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Hazırladığı Metin Altı Sorularının İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1468-1482.

Sak, R., Sak, İ. T. Ş., Şendil, Ç. Ö. ve Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.

Senemoğlu, N. (2010). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim* (18. Baskı.). Ankara: Pegem Akademi.

Tosun, C. (2009). Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye’de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 2(1), 293-303.

Tosun, C. (2021). *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (11. Baskı.). Ankara: Pegem Akademi.

Tosun, C., Doğan, R. ve Korkmaz, A. (2001). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Turan, İ. ve Nazıroğlu, B. (Ed.). (2020). *Din Eğitimi*. Ankara: Bilay.

Wach, E. (2013, Ağustos). Learning About Qualitative Document Analysis. *IDS Practice Papers*, 1-9.

Yavuz, K. (1998). *Günümüzde Din Eğitimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.